

Hamidova Muhayyoxon Obidovna,
Namangan davlat universiteti, Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim kafedrası professori, f.f.n.
E-mail: hamidova muhayyoxon@gmail.com

QAHRAMON RUHIY OLAMI VA YOZUVCHI KONSEPSIYASI IFODASI

Annotatsiya: Har qanday yaxshi asar qahramon ruhiy olamini teran yoritadi. U qoida o'zbek adabiyoti uchun ham xos. Shukur Xolmirzayev ijodi bugungi o'zbek adabiyotining yorqin namunalaridan sanaladi. Uning asarlari qahramon ruhiyatini yuksak darajada aks ettirganligi bilan ahamiyatli. Ushbu maqolada adibning "Olabo'ji" romani qahramon ruhiy olami va yozuvchi konsepsiyasi ifodasi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: badiiy tahlil, xarakter, antropotsentrik paradigma, shakl va mazmun, estetik subyekt, badiiy butunlik, badiiy shartlilik, o'quvchiga yo'naltirilganlik, originallik, universallik, qahramon ruhiyati, konsepsiya, tamoyillar tizimi, asar g'oyasi, yozuvchi dunyoqarashi, ramz, majoz, personajlar taqdiri, dunyoqarash va yondashuv, adaptatsiya, inson va insoniyat qismati, badiiy-estetik konsepsiya.

Хамидова Мухайёхон Обидовна
Наманганский государственный университет, кафедры дошкольная и начальная
образование, кандидат филологических наук, профессор НамГУ
E-mail: hamidova muhayyoxon@gmail.com

ДУХОВНЫЙ МИР ГЕРОЯ И ВЫРАЖЕНИЕ ПИСАТЕЛЬСКОЙ КОНЦЕПЦИИ

Аннотация: Любое доброе произведение глубоко освещает духовный мир героя. Это правило характерно для узбекской литературы. Творчество Шукра Холмирзиева – один из ярких образцов современной узбекской литературы. Его произведения значимы тем, что на высоком уровне отражают психику героя. В данной статье рассматривается психический мир героя романа «Олабужу» писателя и концепция писателя.

Ключевые слова: художественный анализ, персонаж, антропоцентрическая парадигма, форма и содержание, эстетический субъект, художественная целостность, художественная условность, читательская ориентация, оригинальность, универсальность, психика героя, концепция, система принципов, идея произведения, мировоззрение писателя, символ, метафора, судьбы персонажей, мировоззрение и подход, экранизация, судьба человека и человечества, художественно-эстетическая концепция.

Khamidova Mukhayyoxon Obidovna
Namangan State University, Department of Preschool and Primary Education, Candidate
of Philological Sciences, Professor of NamSU
E-mail: hamidova muhayyoxon@gmail.com

THE SPIRITUAL WORLD OF THE HERO AND THE EXPRESSION OF THE WRITER'S CONCEPTION

Annotation: Any good work deeply illuminates the spiritual world of the hero. This rule is typical for Uzbek literature. Shukur Xolmirzayev's work is one of the bright examples of today's Uzbek literature. His works are significant because they reflect the psyche of the hero at a high level. This article examines the mental world of the hero of the novel "Olaboji" by the writer and the concept of the writer.

Key words: artistic analysis, character, anthropocentric paradigm, form and content, aesthetic subject, artistic integrity, artistic conditionality, reader orientation, originality, universality, hero's psyche, concept, system of principles, idea of the work, writer's outlook, symbol, metaphor, fate of characters, outlook and approach, adaptation, fate of man and humanity, artistic and aesthetic concept.

KIRISH

O'zbek adabiyotining yirik namoyandasi, ulug' adib Shukur Xolmirzayevning asarlarini o'qimagan o'zbek o'quvchisini topish qiyin. Betakror hikoyalari, jozibador qissalari, yuksak saviyali romanlari allaqachon o'zbek adabiyotining nodir javohirlari qatoridan o'rin olgan. Yozuvchi bir umr o'zbek xalqining xarakterini, yashash tarzini, qiyofasini badiiy obrazlar orqali tasvirlab berdi.

Shukur Xolmirzayev o'zbek hikoyachilik san'atini ustози Abdulla Qahhordan keyin yangi, yuqori bosqichga ko'targan yozuvchilardan biridir. Uning hikoya, qissa va romanlari tesha tegmagan voqealarga bag'ishlanganligi, xarakterlarga boyligi bilan ajralib turadi. Shukur Xolmirzayev nasriy asarlarida qahramon ruhiyatini yoritishga harakat qildi. Bu obraz ko'plab hikoya va romanlarida aks etgan bo'lsa-da, bir-birini takrorlamaydigan xarakterlar galeriyasi bo'lib gavdalandi. Shukur Xolmirzayev o'ziga xos shaxsiy badiiy uslub sohibi sifatida taqlidchilikdan, biryoqlamalikdan, bayonchilikdan qochadi, so'zga xasis bo'lsa-da, fikrini o'quvchiga to'la va yorqin yetkazishga erishadi. Biroq ba'zan uning asarlari tugallanmagandek taassurot uyg'otadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Konsepsiya (lot. Conceptio — majmua, tizim) — umumiy ma'noda biror sohaga oid qarashlar, tamoyillar tizimi, fakt va hodisalarni tushunish, anglash va izohlashning muayyan usuli, asosiy nuqtai nazar bo'lsa, adabiyotda — biror asarning asosiy g'oyasi yoki yozuvchi dunyoqarashi, aniqroq aytganda, yozuvchining qarashi-yondashuvini anglatadi. Konsepsiya badiiy asar mohiyatini,

ijodkorning —menini ifoda etadi. Biroq badiiy asar konsepsiyasi ayrim holatlarda muallifning subyektiv qarashlaridan keng qamrovli bo'lishi mumkin. Ba'zan muallif mo'ljaliga zid holat yuz bersa ham, mohiyat e'tibori bilan, asar o'z konsepsiyasiga ko'ra muallifning badiiy-estetik olamiga tegishli bo'ladi. O'quvchining ma'naviy-ruhiy saviyasi, tarixiy shart-sharoitdan kelib chiqqan holda badiiy asar konsepsiyasi alohida ta'kidlanib, ochiq-oydin ifoda etiladi. Inson va borliq mohiyatiga ko'ra, konsepsiya bir butunlikni tashkil etadi. Masalani muayyan ijodkorning o'z konsepsiyasi yoki alohida olingan haqiqiy san'at asarining konsepsiyasi tarzida qo'yish ham mumkin. Boshqa jihatdan, badiiy asar konsepsiyasi unda tasvirlangan badiiy-estetik, obrazli dunyo orqali hayotni anglash mexanizmi-usuli bo'lib ham maydonga chiqadi. Umuman, konsepsiya badiiy asarning san'at, adabiyot va madaniyat tarixidagi o'rmini hamda o'quvchilar ommasiga ta'sir etish darajasini belgilaydi.

Adabiyotshunos olim S.Komilova o'zining "Sharq yulduzi" jurnalining 2015-yil 5-sonida chop ettirgan maqolasida zamonaviy o'zbek adabiyotida konsepsiya masalasiga alohida to'xtaladi [6, 153].

"Lekin shuni qayd etish kerakki, o'zbek adabiy tanqidchiligida adabiyotning o'z-o'zini shakllantirishga urinishi borasida yakdil fikrlar yo'q. Masalan, adabiyotshunos olim Hakimjon Karimov ilgari surgan paradigma in'ikos nazariyasiga va ijtimoiy-madaniy hamda adabiy tafakkurning rivojlanishida ong kategoriyasining roliga asoslanadi.

Adabiyotshunos olim H.Karimov zamonaviy so'z ijodkorlarining eng muvaffaqiyatli tajribalari ramz va majozlarga tayanganini ta'kidlaydi. Adabiyotshunos olim "Zamonaviy o'zbek adabiyoti uchun muallifning dunyoni his etish konsepsiyalaridagi xilma-xillik, voqelikni anglashning yangicha shakllari paydo bo'lishi hamda adabiy obrazlarni milliy qadriyatlar nuqtai nazaridan qayta anglash xosdir", deya xulosa qiladi" [6,154].

Zamonaviy adabiy jarayonda turlicha uslublar, janrlar va bugungi voqelikni haqqoniy aks ettira oladigan tasviriy-ifoda vositalarining yangilanishi bilan

ifodalanuvchi g'oyaviy-estetik yondashuvlarning paydo bo'lishi shu bilan izohlanadi

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Qahramon ruhiy olami tasviri Shukur Xolmirzayev nasriy asarlarida o'ziga xos tarzda aks etganligi bilan kitobxonning diqqatini tortmay qolmaydi. Nafaqat nasriy asarlari, balki dramatik asarlarida ham yozuvchi konsepsiyasi o'ziga xos tarzda aks etganligini kuzatishimiz mumkin. Yozuvchining "Olabo'ji" romanini o'qiganimizda anglaymizki, olabo'ji – sho'ro tuzumining yashash tarziga bo'yin egmagan, milliy qadriyatlarimizga ixlosi baland bir devonadir. Boshqalar nazrida devona deb e'tirof etilgan bosh qahramon – buyuk arxeolog (qadimshunos), ayni chog'da o'ziga xos o'jar bir insondirki, hayotning zarbalaridan qochib, tabiat bag'riga chekinadi. Shu bois "jinni" laqabini oladi va oqibat jinnixonaga jo'natiladi [7, 346].

O'quvchi asar davomini kutadi. Qahramonlar portretini chizmaydi, asosiy e'tiborini xarakter yaratishga qaratgandek ko'rinadiki, bu o'quvchini o'ylashga, chuqur mulohaza qilishga majbur qiladi. Asar qahramonlari ustidan chiqarilgan hukm o'quvchi e'tiboriga havola etiladi. Har bir o'quvchi qanday asar o'qimasin o'qigan asar qahramonlarining taqdirini o'zi xohlaganidek bo'lishini istaydi. Adibning "Olabo'ji" romanida Ulton obrazi ruhiyati ifoda etilgan. Adib qahramon ruhiyati orqali inson hayotidagi o'zgarishlarning ta'sirini ushbu romanda tasvrlaydi va buning uddasidan chiqadi.

Buni adibning "Olabo'ji" romanida qahramon ruhiy olami misolida kuzatishimiz mumkin.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

An'anaviy tasvir yo'nalishiga xos badiiy izlanishlarini jahon adabiyoti ifoda usullari bilan vobasta qilishga, inson shaxsini turli rakurslardan aks ettirishga, uning o'y-xayollariyu xatti-harakatlari ruhiy asosini tadqiq etishga intilgan o'zbek nosirlari qatorida O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev nomi alohida ajralib turadi.

Shukur Xolmirzayev “Olabo‘ji” romanida mustaqillikka intilish va bozor iqtisodiyotiga “o‘tish davri” murakkabliklari va odamlar tabiatida kechgan o‘zgarishlarni qalamga olib, ularni bartaraf etishning yo‘llari haqida poetik hukm-xulosalar chiqargan. Bu jarayonlar roman bosh qahramoni – oddiy qishloq o‘qituvchisi, ko‘zga ko‘ringan yozuvchisi Ulton Sultonovning taqdiri misolida qanday badiiy tahlil va tadqiq etilishini o‘rganish maqsadini ko‘zlaydi.

Shubhasiz, asarda adaptatsiya masalasi inson va insoniyat qismatini ham chetlab o‘tmaydi. Shunday ekan, aytish mumkinki, roman badiiy vaqtida harakatlanuvchi personajlar taqdiri misolida yaqin o‘tmish davri zamondoshlarimiz hayoti, davr va shaxsh fojiasi o‘z aksini topgan.

Muallif roman haqida izoh berar ekan: “Olabo‘ji” o‘tgan yili “Sharq yulduzi” jurnalida e‘lon qilindi. Shu asarning janrini romandan katta hikoya deb belgiladim. Bu narsani o‘zimni o‘zim aldash uchun qildim. Roman desam, voqealar tarmoqlanib, sochilib ketadigandek tuyuldi. Agar hikoya desam, men o‘zimni tiya bilarkanman. Baribir, shunday bo‘lsa ham 400-500 qog‘oz bo‘lib ketdi”[14, 124].

Asar qahramoni Ultonning yaqinlari, tanish-bilishlari bilan bo‘lgan munosabatlari, o‘zi ishongan insonlar tufayli “olabo‘ji”ga aylanishi albatta kitobxonni chuqur mulohazaga chorlamay qolmaydi. Xarakter va voqealar o‘rtasidagi munosabat insoniy muloqotlar jarayonida ochila boradi.

Sh.Xolmirzayev roman tugunidayoq voqealar qanday kechishiga kitobxonni qiziqtirib qo‘yadi [9, 335-336]. Voqealarning borishidagi o‘ziga xos sirliqlik, roman tugunining sabablarini bilishga qiziqishni kuchaytiradi. Yozuvchi asosiy voqea bayoni bilan u bo‘lib o‘tadigan joylar tasvirini yonma-yon tarzda tasvirlaydi. Aytish mumkinki, roman ekspozitsiyasi yetakchi voqealarga parallel holda chiziladi. Real voqelik bilan bog‘liq muammolar izlanish, iztirobli o‘ylar, ajdodlar merosini o‘zlashtirish va kelajakka ishonch orqali bartaraf etilishi mumkinligi fikri romanning yechimidir.

Yozuvchi romaning asosiy qahramonlaridan biri Ulton Sultonovning og‘ir iztiroblarga to‘la hayotini shunday tasvirlaganki, kitobxonda Ultonga nisbatan

achinish, yosh yigitni nobud qilib, “Olabo’ji”ga aylantirgan jamiyat, shu jamiyatda katta rol o’ynayotgan rahbarlarga nafrat uyg’onishi tabiiy.

Asarda bo’lib o’tgan voqealar, harakatlar bosh qahramon Ulton Sultonov taqdiri bilan uzviy bog’liq. Unda Ulton hur fikrli, sodda, tabiatni jonu dilidan sevuvchi, erk va mustaqillik, ekologik o’pirilishlarga qarshi o’t ochuvchi yozuvchi shaxs sifatida tasvirlangan. U doimo tabiatdek tabiiy yashashni istaydi. Uningcha, hayotda har bir ish – tabiiy beg’araz va makru xiylalarga ustamonligi degan modullardan holi bo’lishi kerak.

Adib Ulton obrazini yaratishda psixologizmdan keng foydalanadi. Nafaqat Ulton obrazi, balki boshqa qahramonlar tasvirida ham psixologizmdan keng foydalanib, asarni kitobxonlar tomonidan sevib qarshi olishlariga erisha oldi.

Yozuvchi bir-ikki kichik epizodni keltirish orqali Ultonnigina emas, balki uning yurti ham, bu yurtning tabiati ham birovlarining –ruslarning inon-ixtiyorida ekanligini aytadi. O’sha birovlar bu yurtni xohlasa tank ostida toptaydi, xohlasa maktab o’quvchilarining darslarini to’xtatib qo’yib, paxtaga, hashak o’rimiga va boshqa yumushlarga oylab jalb etadi. Biroq ota-bobosi bajarib kelgan bu yumushlar Ulton uchun odatiy tusga kirgan. G’ayri odatiy holat, to’g’rirog’i, tuzatib bo’lmaydigan kulfat Ultonning boshiga Bahorga uylangandan so’ng tushadi.

Ayrim yozuvchilar qahramon va personajlari xarakteridagi o’zgarishni dalillash uchun, uni jamiyatda yuz berayotgan favqulodda o’tkir voqea-hodisalar orasida ular bilan uzviy bog’liq holda, voqea-hodisalarga munosabatlarini aks ettirish orqali tasvirlasa, ayrim yozuvchilar birgina detal orqali ham qahramon va personajlari xarakteridagi to’ntarishni dalillay oladi” [8,14]. Darhaqiqat, har bir ijodkor asarida detallardan foydalanadi. Shu detal asardagi barcha voqealarni bog’lab turuvchi, muallif g’oyasini ochishga xizmat etish vazifasini bajaradi. “Qiziq detal, chiroyli parcha shu vaqtda asarning qimmatini oshiradiki, shu qiziqarliligi, shu chiroyligi bilan g’oyaning tashviq qilinishiga xizmat qilsa” [10, 123], deydi yozuvchi Abdulla Qahhor. Yozuvchi Ulton ruhiyatini, asarning asosiy g’oyasini ochib berish uchun ayiq detalidan foydalangan.

XULOSALAR

Umuman olganda, yozuvchi o'z dunyoqarashi, konsepsiyasini har bir asarda qaysidir darajada namoyon etadi. Bu dunyoqarash va yondashuv, albatta, qahramon ruhiyatida ham ifodasini topadi. Shukur Xolmirzayev Ulton Sultonov dunyosidagi o'zgarishlarni ba'zan o'z dunyoqarashi bilan uyg'un, ba'zan esa yozuvchi ixtiyoridan tashqarida tasvirlaydi. Yozuvchi ma'naviy olami qahramonlarda doimo to'laligicha aks etmaydi, ammo, shunday o'rinlar borki, unda yozuvchi mantig'i ustunlik qiladi.

ADABIYOTLAR

- 1.Hamidova M.O. Shukur Kholmirzayev's skills of creating portrait // International Journal of Applied Rezearch 2020; 6 (5): 448-450.- B. 448-450.
- 2.Hamidova M. Shukur Xolmirzayev hikoyalarining badiiy-uslubiy o'ziga xosligi // Namangan davlat universiteti axborotnomasi, 2021.- № 4.- B.331.
- 3.Komilova S. Zamonaviy o'zbek adabiy jarayoni konsepsiyasi // Sharq yulduzi, 2015–5. B.154.
- 4.Ne'matillayeva F. O'zbek adabotida Shukur Xolmirzayevning tutgan orni // Ijodkor o'qituvchi, 2023.- № 28.-345-347.
- 5.Qodirov K. Hayotbaxsh shabadalar.- Toshkent: Adabiyot va san'at, 1980.- B.14.
- 6.Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati.- Toshkent: Akademnashr, 2010. – B.335-336.
- 7.Sultonova M. Abdulla Qahhor uslubi. - T.: Fan, 1967.
8. Xolmirzayev Sh. Qadimiy Baqtriya tuprog'ida // Sharq yulduzi, 1973.- № 11.- B. 148.
- 9.Xolmirzayev Sh. Olabo'ji //Sharq yulduzi, 1992.-№ 1. – B. 37.
- 10.Xolmirzayev Sh. Olabo'ji: roman.- Toshkent: “Ziyo nashr” nashriyoti, 2023.-608 b.
- 11.Xolmirzayev Sh., Yunust T. Insonni kashf etish baxti // Sharq yulduzi, 1993.- № 9.- B. 124.